

Gyarmati sorban

A Rákóczi-fölkelés leveretésétől az új függetlenségi mozgalmak megindulásáig

Írta: Markos György

Pápát. — Pécszet is Sikkóval, Tatást és Kapuvárt. — Megvövék magyarok Küssögt, Borostyánt. Vagy így: „Siralmas példa vagy Táp-Szent-Miklós ebben. — Mezőörs, Pécs, Pázmánd, Nyalka szintén ilyen. — Lazi, Kis-Bér, Aszár győri mezőségben. — Vörös-Berény, Kájár, Kenesével egyben”, amint egy református siralmas ének írja. A helynevek felsorolásának mély és verbális poézise, melyet Walt Whitman oly hatalmas párossal alkalmazott Amerikában s egy-két francia költő oly mondhatatlan édességgel és dallamossággal Nyugaton, íme, így találhat meg korábban nálunk, bizonyos katonas nyerse-ségben, a „pörnyeszin szomorúság” fakóságában, valami zord és mégis tréfás poézis ihletése alatt.

Igy rajzolódik ki Magyarország térképe a versek soraiból a hasznos tudnivalók, a véres események, az előnyomulások és visszavonulások, a portyázások és bujdosások szerint, az ország mint hadi utak, cselvető zombékok, ostromlott várak, útonálló folyók, hadban hullott holtakat emésztő mezők, vízbefúlt katonák kövéredő halak vizeinek hálózata.

Magyarország poétai szerelmes földrajza ott kezdődik, ahol a magyar költészet. Ez a szerelmes földrajz táborokban születik meg először, rongyos, kopott, farkasbőrbe öltözött, keserves életet élő katonák ajkán, akik a vers születésének helyét gyakran magát is berajzolják a térképbe, ilyenféleképpen: *„Nemes Ungvár vármegyében. — Az erdősháti szigetben. — A Latorca mellyékben — Enklém ezt egyidőben.”* Az ember egy pillanatra meghatottan áll meg a kuruco-gyűjtemény versei fölött, e bolyongó, úzó, szinte vad állapotban élő harcosok mily pompás, mily játékos, mily gálans, mily természetesen előkelő bókokat tudtak formálni a hazai tájak szépségének dícséretére. Allapotukból igazán nem következhetne az ember mást, mint káromkodást, vagy egeket vívó keserűséget. Olvassuk szerelme- től és meghatottsággal a régi sorokat: *„En, Kapitány István ezeket szerettem, — Mohácsi mezőben nagy telvességemben. — Szintén elbágyadtam nagy szegénységemben. — Ezeket így írtam vesztig hevertemben.”*

E szegény vitézlő és vitézkedés közben verselő kurucokról az alkímisták jutnak eszembe, kik lombikok gőzében keresték a bölcsék követ: az aranyat. Erre nem találtak rá, de közben megalapozták egy új tudományt, a kémiát. Ők kik bujtató berkekben, rejtek zombékokban, rengeteg erdőben előbb verekedtek, aztán bujdosnak, kik az átértett szemérmes fájdalom hiűbelességével írhatták egy tölgyfa tövében, egy katonájuk hátán, egy malom alatt a faluszélen, egy folyóparti füstös fogadóban, vagy egy kivágott fatörzsön, hogy: *„Az földi emberek — Elhagyták engemet. — Berek lapponagot: — De ember elhagytott...”* Ők sem találtak meg, amit kerestek: a szabadság aranyát. De rátaláltak ehelyett valamire, amit ki is fejeztek, formába is öntöttek, ritmusok dallamára is szedték: a hazára, s rátaláltak később a szülőföld szépségeire, a honvágy pillanataiban a Tisza vizének édességére, Rodostó mellett Zagon paratársáigára. A szabadságot nem hagyhatták örökül fiaikra, de ránk hagyták örökül Magyarország egy pompás, esodálatos képét, mely csupa harc, csupa mozgalmasság, csupa csatából, csupa várfal, csupa lőporfüst, csupa égő fal, és közben csupa báji, csupa kikelet, csupa játék, csupa fény, csupa változatos-ság. Ezt a hazát roppant szenvedésekközött vérük és bánataik árán fedezték fel és fejezték ki, néhány évtized alatt, állandó és pihenés nélküli harcban állva, hol ellenséggel, hol elemekkel. Verseik olvasása közben nevek regimentje vonul fel előttünk, tájak és városok roppant serege példátlan szépségben, pompás öltözetekben. Ha Magyarország térképére nézünk, néha az az érzés, hogy a városokat jelző kis piros pontokat az ő vérük, a kuru-coké, festette fel a mappára.

A „nagy majtényi pástom” tizenkét ezer kuruco hajtotta meg zászlóit és tette le a hűségkút a császári fővezér, gróf Pálffy János előtt, aki ezután „a kuruco fővezér”, Károlyi Sándor kíséretében megsemmisítette a csapatokat. Ebben a jelenetben összesűrűsödik az egész Rákóczi-fölkelés tragédiája és az ország jövő sorsa. Károlyi Sándor kezdetben tüzzel-vassal irtotta a kuru-cokat s csak amikor már nem tudta megakadályozni a fölkelést, állott be kurucovezérnek, hogy — majd a békét közvetítse. Pálffy János csak a hadjárat végén lett fővezér, mert az osztrák diplomácia úgy vélte, hogy a kuruco urak inkább lesznek hajlandók engedelményeket tenni a maguk fajtájának. A négy év előtti hetvenezer kuruco nem maradt több tizenkét ezernél. A jobbért és az ország függetlenségéért harcoló jobbágyok elszéledtek, vagy a földesurak követelték őket vissza — ha egyáltalán elengedték őket.

Négy nappal a majtényi fegyverletétel előtt (1711. április 26-án) jött létre hosszú hónapok óta tartó tárgyalás után a szatmári béke. Nem volt könnyű a megegyezés. Nem kevesebbről volt szó, mint az elkobzott birtokok visszaadásáról. A labancok éppen ebbe nem akartak belemenni, mert hiszen e

Benépesül a pusztaság

Magyarország és Erdély lakossága Mátyás király korában 4 millió volt. A török uralom és a kuruco háborúk folyamán a népesség két és fél millióra olvadt le. Az ország lakatlan pusztaság volt. A föld ilyen körülmények között csak akkor volt érték, ha akadott munkások, amely megművelje. *Be kellett telepíteni a pusztaságot.* Ez a feladat a nemesség közönye és tudatlansága miatt állami feladattá vált és így az összbirodalmi politika eszközévé.

Az uralkodó kihirdette német országaiban, hogy a földesurak engedjék el a Magyarországon letelepülni kívánó jobbágyokat. Egyre jobban megrostitálták, hogy kiket engednek be a 4-6-8 évi adómentesség fejében. A települők földet, házat, mezőgazdasági felszerelést és állatokat is kaptak.

A magyar jobbágyoknál nemigen lehet telepítésről beszélni. Velük

A jobbágyok sorsa

A föld e korszak kezdetén nem sokat ér. Egy akó bor árán nyolc hold földet lehet kapni. Az egyetlen érték a munka-erő, de ez elkallódik és nem tud elég értéket termelni a fönnálló rend fejlettsége és az általános műveltség miatt. A jobbágy munkatevével a földesúr rendelkezik, de nem sok haszna van belőle. A jobbágy nem ért a föld műveléséhez, ősi, primitív módon gazdálkodik. A kezdetlegesen művelt föld alig tudja eltartani a szaporodó lakosságot, melynek nincs módja, hogy a földművelés mellett iparüzéssel vagy más hasznát hajtó munkával foglalkozzék. A felvidéki városok pusztulásnak indulnak, mert fejlődésüket gátolja az általános szegénység, ipar alig van, s a század végén alig néhány ipari üzem vagy gyár van az egész országban. A maradi céhek inkább gátolják, mint elősegítik az ipari fejlődést. A jobbágmunka szegénységben tartotta az egész országot. A nemesség azonban nem volt hajlandó ezen a rendszeren változtatni, sőt szívesen ragaszkodott.

Még a legjobban fejlődtek az alföldi parasztvárosok, ahol szabad parasztk munkáltak földjeiket. Külföldi példák mutatták, hogy ott, ahol a földesurak felszabadították jobbágyaikat, a földek hozama megtízszereződött, sőt meghúszszorozódott. Az 1712-15. évi országgyű-

lirtokokat hű szolgálataikért már ők kapták volt meg. Fontos volt még az a kikötés is, hogy a kuruco főurak jobbágyaikat is visszakövetelhetik. E fontos és életbevágó problémák mellett az ország függetlenségének biztosítása előjelejtődött. A császár megbízottai mindössze annyit ígértek meg — és azt is minden garancia nélkül —, hogy a törvényeket a majd megkoronázandó király tiszteletben fogja tartani, s a panaszok az országgyűlésen előterjesz- tethők lesznek.

A labancok becsületére legyen mondva: állták az egyességet. Pálffy János karhatalommal telepített ki néhány labanc földbirtokost azokról az uradalmakból, amelyeket a megtért kuru-cok a császár kezéből visszakaptak. Ezeket aztán másutt kárpótolták.

Jutott elég az elkobzott Rákóczi-javakból. Császári vezérek, katonák, hivatalnokok, titkos tanácsosok — belgák, németek, olaszok —, mind magyar földet kaptak a császár iránti hűségük jutalmául. Három év alatt 1715-ig 250 úgynevezett *indigena család* fogadtak be a magyar nemesi rendbe 1000 és 10.000 holdas birtokokkal. Hosszabb in- stanciázás után Károlyi Sándor is megkapta a grófi címet, s hűsége szolgálatainak jutalmául — ha nem is az 50.000 forintot, amit kívánt —, de négy uradalmat, amelyek legalább is ennyit értek.

nem sokat törődtek. Ha egy-egy jobbágy csoport elhatározta, hogy az új területeken próbálja meg a szerencsését, nevükben csak értelmesebb jobbágyok tárgyaltak. A törvények nehézségeket okoztak a magyar jobbágyok elvándorlásá- nak, mert az elvándorolt jobbágyok munkája a megmaradt jobbágyokra hárult s ez gazdasági nehézségeket okozott. Törvénymondja ki, hogy a *vármegyék ne engedjenek letelepedni olyan jobbágyot, akit földesura nem szabályszerű útlevéllel bocsátott el.* Mashedlyütt viszont a földesurak egyenesen el- kergetik nyakas jobbágyaikat s helyettük engedelmis ruténeket és tótokat fogadnak be. Így vesztí el magyar jellegét Zemplén, Abaúj, Bereg, Ung, Nyitra, Ugocsa, Pozsony és Gömör egy része.

A telepítés eredményteljén járt minden szempontból. Benépesítette az országot és — megszüntette a ma- gysárg gyenge fölényét.

lész kiküld egy bizottságot, melynek feladata, hogy egy politikai, gazdasági és katonai „systemát” kidolgozzon az ország újjászervezésére. A bizottság 1722-re elkészítette javaslatait. A telepítés és belső telepítés megoldása, új adórendszer, a mezőgazdaság fejlesztése, mezőgazdasági termékek itthoni feldolgozása, a mértékek egységesítése, a pénzverés megreformálása, a közlekedés és különösen a csatornahálózat kiépítése szerepeltek a bizottság javaslataiban. Az országgyűlés ismerte a javaslatokat, de még csak tárgyalásra sem méltatta azokat.

Az ország gazdasági elmaradottságá- nak terhet a jobbágyok viselte. A job- bágy két birtokot művelt: a magáét és a földesuráét. Hetenként 3-5-6 napot volt köteles a földesurának dolgozni és se szeri, se száma nem volt a különböző szolgáltatásoknak, dézsmáknak, tizedek- nek. Az állami adók is csak a jobbá- gyokat terhelik.

A jobbágy, ahol tethette, elszökött. S ezért szigorú törvényeket hoztak a job- bágyok „kőborlása” ellen. A vármeg- yekek még a parasztk magánéletébe is beleszólnak, előírják nekik, hogy mi- lyen ruhákat szabad viselniük és ren- deleteket hoznak a cifrázkodás ellen.

Az uralkodó — hogy adóalanyait kí- mélje — törvényeket hozat, amelyek-

ben a jobbágyi terheket próbálja sza- bályozni. De ezek a törvények — hiva- talos bevallás szerint is — nem sokat érnek, mert hiszen újra és újra meg- kell ismételn azokat.

Az új hadsereg és az ország kormányzása

Az 1715-ben összeült országgyűlés s régi ünnepélyes formák között korona- zta meg III. Károlyt Magyarország királyává. A király esküt tett a ma- gyar alkotmányra és megerősítette a nemességet kiváltságaiban.

A nemesség létszáma az 1754-55. évi népszámlálás szerint is csak 32.000. A nemesség, amely kiváltságait azért kapta, mert vérevel szolgálta a hazát, s a király hívására bármikor köteles volt harcolni — most belátja, hogy a nemesi fölkelés már nem felel meg a modern hadviselés követelményeinek. Beleegyezik az állandó hadsereg felállít- sába. Ez a hadsereg nem magyar hadsereg. Kezdetben egyharmad része idegen, később még több.

Az állandó hadsereg fenntartására a nemesség hadiadót szavaz meg. A hadi- adó összege először két és fél millió, majd ezt az összeget állandóan fölemelik. Ezt természetesen a jobbágyok fizetik. Bonyolult eljárással a jobbágyok munka- erejének arányában vetik ki az adót, amelyet a vármegyék hajtának be. A behajtást senki nem ellenőrzí, s az ösz- szeg hováfordítását még kevésbé. A hadsereg ügyeibe azon felül, hogy az adót megszavazta, az országnak nincs beleszóla, azzal a császár és király rendelkezik. Még csak panaszok előter- jesztésére sincs lehetőség. Az idegen hadsereg az országban állomásozik s a hadiadón felül a beszállásolások, szállítá- sok és a hadsereg ellátása is a job- bágy vállát nyomja.

Amilyen következetes volt a nemesség az adófizetés megtagadásában, olyan következtlen volt az ősi alkotmány egyéb rendelkezéseinek megőrzésében. Az 1723-ban létrejött Pragmatica Sanctio, mely elismerte a Habsburg-ház leányágon való örökösödési jogát, egy- úttal elválaszthatatlan kapcsolatot te- remtet az osztrák örökös tartományok és Magyarország között.

Az ország kül-, had- és pénzügyeit Bécsből intézik, az összbirodalom érde- keinek megfelelően.

Az osztrák örökösödési háborúban a magyar segítséggel győzelmes Bécs Európa egyik legfontosabb középpont- jává lesz. Fontos állami hivatalokra magyar főurakat is neveznek ki, de ezek a bécsi szolgálat alatt elidegened- nek az országtól.

A királyi hatalom, amely Európa többi országaiban a nemzetek megerősödéséhez vezetett, ilyen módon nálunk az ország gyarmatosításának eszközévé lett. A nemesség megtörte kiváltságait és megnyugodott abban, hogy „meg- védte az ősi alkotmányt”.

Az osztrák gazdaságpolitika kezdet- ben nem volt magyarellenes. A biroda- lom egységes gazdasági fejlesztése volt a cél. Csak akkor fordult Magyarország ellen, amikor a rendek ellenszergültek minden haladásnak s megtagadták az adózást. Az örökös tartományok rendet elfogadták a központi kormányzat által javasolt adókat s ezzel hozzájárultak az országok gazdasági fellendüléséhez. A kormány elősegítette az ipar kialakulá- sát, a mezőgazdaság fejlesztéséhez is hozzájárult. A fejlődő gazdasági élet viszont hozzájárult az állami jövedel- mek növekedéséhez. Az osztrák gazda- ságpolitika irányítója, a Staatsrat, Magyarországon más eszközökkel volt kénytelen dolgozni. Gondoskodott arról, hogy olcsó magyar nyerstermények ál-